

FOLKLORNING BADIY XUSUSIYATLARI (O'T KIR HOSHIMOV IKKI ESHİK ORASI ROMANI TIMSOLIDA)

Qayumova Maftuna

Termez davlat universiteti

Ózbek filologiyasi 3- bosqich talabas

Anotatsiya: *O'tkir Hoshimovning “Ikki eshik orasi” asarida folklor namunalari keltirilgan bo'lib ularda xalqimiz ma'naviy qiyofasi ,milliy qadriyatlari, milliy mentalitet o'z aksini topgan.Garchi bu asar sujetiga o'zgartirish kiritmagan bo'lsa-da asarning yurakka yaqin va jonli chiqishida katta o'rin egallaydi.*

Kalit so'zlar: *folklor, front, roman, qahatchilik, muhabbat, nafrat, badiiy asar.*

Ma'lumki, har qanday inson folklor haqida tushunchaga ega emasman deb o'ylagan taqdirda ham ongi, shuurida folkloriy an'analar yashaydi. Ijodkor ham badiiy asarini bilib-bilmay shu an'anaga tayanib yaratadi. Chunki, folklor bizning olamimiz, butun borlig'imiz. Tug'ilganimizda aytiladigan alladan boshlab umrimiz yakunidagi motam qo'shiqlarigacha hamma hammasi folklordir. Bunda xalq ruhiyati, orzu-umidlari, mentaliteti afsonalarda, marosimlarda , kuyimiz-u tilimizda aks etadi.

O'tkir Hoshimovning “Ikki eshik orasi” romani asosan urush yillari qiyinchiliklari, front va front orti azoblari, muhabbat va nafrat, ochlik va qahatchilikni turli qatlam vakillari tilidan mahorat bilan yoritib bergan asardir. Yozuvchi asardagi voqealarni kichkina bola nigohidan tortib to qari insonlar dunyoqarashigacha har birining “men”iga kirishib yozadi. Bola tilidan so'zlaganda kichkina Muzaffarning dunyosiga, ayol his-tuyg'ularini tasvirlaganda Robiya , Ra'no, Zuhra kelinlarning dunyosiga aylanadi.

Mana shu personajlarni yanada oydinroq aks etishda asarda folklorning o'rni juda katta.

Bilamizki, bolalar dunyosini turli o'yin qo'shiqlari , tez aytishlar, tegishmachoq, chorlama va masxaralamalarsiz tasavvur etish qiyin. Muallif asarda Muzaffardagi sho'xlik, qiziquvchanlikni sinfdoshi Munavvarga qarata aytgan masxaralama orqali tasvirlaydi:

“-Bilasanmi sen kimsan: Minavarsan! Minavar, Minavar cho'ntagingda nima bor? Sichqonning ini bor, kalamushning dumi bor! Dumingni bir ko'rsat!”
[1,415-b]

Yoki ma'lum bir guruhga qarata aytiladigan sof bolalik raqobatlari 17-bobda 1-sinf o'quvchisi Muzaffar Shomurodov hikoyasida namoyon bo'ladi.

“Tanaffusda 2-sinf bolalari bizni masxara qilishadi. Hammasi baravar qarsak chalib ashula aytadi

Birinchi chol, otga beda sol,

Oting yemasa ,chaynab sol.

Avvaliga alam qilib yurdi-yu Ma’suda opa bizni yupatdi:

-O’zlariyam bultur birinchi chol edi,qo’yaveringlar!

O’shandan buyon tanaffusda ikkinchilar bilan o’ynamaymiz...”[1,250-b]
O’tkir hoshimov bolalar dunyosini ochib berishda faqat holat tasviriga emas, balki ularga xos soddalikka asoslangan folklarga murojaat etadi.

Yozuvchi asarda chinakam ma’noda o’zbek xalqi urf-odatlarini yoritgan.jumladan chaqaloqni beshikka belash marosimining tasvirlanishi o’zbeklarda chaqaloqqa e’tiborning naqadar kuchliligidan , uni turli ins-jinslardan , har xil ko’zlardan saqlash maqsadida qilinganidan dalolatdir. Qolaversa, ushbu marosim odatlari xalqimizning azaldan totemlarga, animizmga ishonishlarini yaqqol ko’rsatadi.

“Ammam xokandozda tutab turgan isiriq ko’tarib kirdi.Harsillab nafas olganча allanimalar deb pichirladi, beshik atrofida xokandozni aylantirdi.Lazakat xola piyolaning og’zicha keladigan kulchani beshik boshiga qo’ydidа, ustiga yostiқchani tashladi” [1,171]

Isiriq o’zbeklarda turli balo-qazolardan asrovchi o’simlik sifatida tutatilgan.Qolaversa, tibbiyot nuqtai nazaridan ham ushbu o’simlikning turli viruslarga qarshi eng yaxshi dori ekanligi aniqlangan.Non esa chaqaloq beshigini turli ins-jinslardan asragan,bolaning rizqi butun bo’lishini istagan yaqinlari uni yaxshi niyatda boshi ostiga qo’yishgan.

“Lazakat xola ukamni asta ko’tarib, negadir beshikka ko’ndalang yotqizmoqchi bo’ldi.

-Qayoqqa yotqizay!-deb so’radi baland ovozda.-Shu yoqqami?

Xotinlar chuvillashib ketishdi.-Yo’q! Yo’q!

Lazakat xola endi ukamning oyog’ini yostiқ tomonga aylantirib yotqizmoqchi bo’ldi

-Buyoqqami?

Xotinlar kula-kula battar chuvillashdi.Yo’q!-Yo’q!

Iye, Lazakat xola qanaqa o’zi!Yostiқ qayerdaligni bilmaydi-mi?Ukam yig’lab yotibdi-ku, bular kuladi-ya!Endi jahlim chiqib turgan edi, Lazakat xola nihoyat chaqaloqni qanaqa yotqizish kerakligini “tushundi”. Ukamni to’g’ri yotqizdi

-Bu yoqqami?

-Ha, ha!-Xotinlar qiy-chuv bilan tasdiqlashdi.-Shu yoqqa!

Lazakat xola oyoq-qo’llarini pitirlatib yig’layotgan ukamni chaqqonlik bilan beshikka bog’ladi-da, duo qildi:

-Iloyo umring uzoq bo'lsin. Baxtli bo'lgin! Insofli to'vfiqli bo'l. Mehnatkash bo'l"

[1,172-b]

Yozuvchi tasvirlagan chaqaloq belash marosimi asar sujetiga biror burilish yoki o'zgartirish kiritmagan bo'lsada u o'zbekona mentalitet iforini taratib turadi, asar mazmunini bezaydi. Muallif o'z dunyosi, atrofidagi "Sfera" dan chetga chiqmaydi. Qaytanga oddiy xalq hayotini ko'rsatib beradi.

Bundan tashqari asarda to'y marosimlari, sovcilikka borish udumlari, yor-yorlar, qochirimlar, qolaversa, motam qo'shiqlari ham mavjud bo'lib bu nafaqat bugungi avlodlarga, balki keyingi avlodlarga ham an'anaviy, ham milliy o'zlikni anglashni o'rgatadi, xalq og'zaki ijodida saqlangan boy tarix haqida qimmatli ma'lumotlar beradi.

Ma'lumki, badiiy adabiyotda "Inson obrazini to'laqonli yaratishning muhim sharti, ayni paytda, samarali vositasi badiiy psixologizm sanaladi. Shart deyishimizning boisi inson o'ylaydigan va his etadigan mavjudot, demakki, ruhiyatida kechayotgan jarayonlar tasvirisiz uning obrazi ham noqis bo'ladi"[3].

Badiiy psixologizmning "ichki monolog", "ong oqimi" tarzida namoyon bo'lishi ma'lum. O'tkir Hoshimov Umar Zakunchining asl qiyofasini, ruhiyatini ko'rsatishda ushbu adabiy unsurlardan unumli foydalanadi va aynan ichki monolog orqali Zakunchining mansab – amalga bo'lgan munosabatini ochib beradi:

"Amal kursisiga mindingmi, boshingga temir qalpoq, oyog'ingga temirpaypoq kiyib olishing kerak. Ana shundagina o'zingdan yuqoriroqda o'tirganlar boshingga tepsa, joning huzur qilganday iljayasan. Yo'q, faqat, iljayishning o'zi kamlik qiladi. Oyog'ini yalaysan. Qancha qattiq tepsa, shuncha ishtaha bilan yalaysan. ...Lekin amaldor bo'lishning yaxshi tomoniyam bor-da!

O'zingdan pastroq turganlarni temir paypoq kiygan oyog'ing bilan tepasan. O'shanda joning haqiqatdanam rohat qiladi. Odamlar sendan qo'rqsa, ko'zingga qarab mo'ltirab tursa bundan ortiq rohat bormi?"[4].

Orif oqsaqol esa quyidagicha fikrda:

– Amal nima?! – Oqsaqol beparvo qo'l siltadi. – Menga qolsa, raislik uyoqda tursin, ming marta katta amaliyam misoli oyog'ingdagi etikday gap. Seni amalga xalq ko'taradimi, davlat o'tqazib qo'yadimi, baribir "Mana shu etikni kiygin-da, kerak bo'lsa suv kechib, kerak bo'lsa loy kechib yurtning xizmatini qilgin", deydi...[5]

Zakunchi esa etik kiydirgan xalqni emas, oyog'idagi etikni o'ylaydigan rahbar bo'lib, uning bu xususiyati xo'jalikka ishga kelishi bilanoq o'zini namoyon qiladi. Zakunchi faoliyatining boshidanoq o'zining yuqoridagi oltin qoidasiga amal qiladi. Masalan, uning xo'jalikka rais etib tayinlanayotganidagi

holatga e'tibor qarataylik. Oqsaqolning raislikdan bo'shatilishidan va Zakunchining olifta nutqidan norozi bo'lib, avval, shivir-shivir, keyin, g'ovur-g'uvur boshlagan odamlarga Umar zakunchi quyidagicha muomala qiladi:

– Jim! – dedi minbarni mushtlab. – Podaga o'xshagan...[6] Orif oqsaqol "xaloyiq, belida belbog'i borlar" deb ataydigan odamlarni podaga teng qilgan Umar Xo'jayev bu gapi orqali boshidanoq odamlarning noroziligiga sabab bo'ladi:

– Biz poda bo'ldikmi endi?

– E, o'rgildik sendaqa podachidan!...

– Tuppa-tuzuk mol ekanmiz-u, bilmay yurganimizni qara!

Bu o'rinda esa yozuvchi obrazini "tilidan tutib qoladi". Ya'ni zakunchining nutqida – boshqalar bilan muloqotida uning xarakteri yanayam ochilib boradi:

–Oramizda yot unsurlar ko'p! – yangi rais har so'zini chertib ta'kidladi, bilib qo'yinglar! Raz men rais ekanman, bunaqa illatlar bilan zakonniy joyda gaplashib qo'yishni o'z vazifam deb bilaman[7].

Zakunchining qo'l ostidagi odamlarga nisbatan yomon muomalasi va "zakonniy bitta gapni aytib qo'yay, zakonniy joyda gaplashib qo'yaman" qabilidagi gaplari yil o'tmay hammani bezdirib qo'ydi. Vaziyat shu darajaga bordiki, xotinlar yig'layotgan bolasini "Jim bo'l, Zakunchi kelyapti, hozir otigatepdirib o'ldiradi!" deb ovutadigan bo'lishdi. Yozuvchi bu ikki "rahbar" o'rtasidagi tafovutni shu darajada mahorat bilan tasvirlaydiki, bu farq ularning gap-so'zidan xatti-harakatigacha sezilib turadi.

Xususan, asardagi Kimsanni urushga kuzatish jarayoniga e'tibor qilaylik:

Umar zakunchi:

– Vatanimiz boshiga og'ir sinov tushdi. Qahramon jangchilar nemis-fashist bosqinchilariga qarshi shiddatli jang olib bormoqda!.. Frontga dobrovolniy otlanganlar orasida bizning jamoa a'zosi, ketmonchimiz Kimsan Husanov ham borligidan faxrlanamiz! Bu yoqqa kel, ukam!..

– Raxmat, ukam. – Zakunchi uning yelkasiga qoqdi. – Dushmanga omonlik berma! – Oxirgi gapini ayniqsa jarangdor ovozda aytdi. – Fashist bosqinchilariga o'lim![8]

Xulosa qilib aytganda, jamiyatni boshqaruvchi shaxslar ma'naviyati masalasi har doyim ham muhim masalalardan biridir. Ayni damda bu muammoga juda ko'p badiiy asarlarda yechim qidirilgan. Shulardan biri "Ikki eshik orasi" romanidir. Unga ko'ra hayotda qo'l ostidagilarni yaxshi biladigan, ko'pchilik manfaatini o'ylaydigan, o'rni kelganda "bolani qarg'ama Qumri", "ha bolaya"deb yengil tanbeh beradigan, boshqalar g'am-tashvishi oldida o'z musibatini unutadigan oqsaqollar ham; orden taqish, nom chiqarish yoki shunchaki boshqalar boshida qamchi o'ynatish uchun amalga mingan zakunchilar ham bor.

Ayrim rahbarlar el ichida, el davrasida ter to'kib, hurmat qozonib mansab olsa, yana kimlarnidir taqdir charxpalgi yoki “uzun qo'llar” “kursi”ga mindirib qo'yadi va o'z-o'zidan har ikki toifaning ham o'zlariga yarasha maqsadlari bo'ladi. O'tkir Hoshimov so'zi bilan aytganda ularning ba'zilari hayot imoratiga “o'zidan bir g'isht qo'yib ketish” payida bo'lsa, yana ba'zilari “bu imoratsdan g'isht ko'chirib ketish”ni maqsad qilgan. Yozuvchi “Ikki eshik orasi” romanida ko'plab hayotiy masalalar qatorida ushbu muammoni ham katta mahorat bilan yoritgan va umumlashma darajasiga ko'tarilgan qiyofalar yarata olgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.O'tkir Hoshimov.Ikki eshik orasi.MERIYUS, Toshkent, 2011

1El sevgan adib/U.Normatov.Nasrdagi shoir ëxud ruxiyat manzillari. – T:Sharq NAMK. 2001 – B 123.

2)O'tkir Hoshimov. Daftar hoshiyasidagi bitiklar. -T., “Sharq”, 2001. 120-123-betlar.

3)Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent : «Navoiy universiteti», 2018. – 103-b.

4)Hoshimov O'. Ikki eshik orasi. – Toshkent : «O'qituvchi», 2016. –262b.

5)Hoshimov O'. Ikki eshik orasi. – Toshkent : «O'qituvchi», 2016. –66-b.

6)Hoshimov O'. Ikki eshik orasi. – Toshkent : «O'qituvchi», 2016. –64-b.

7)Hoshimov O'. Ikki eshik orasi. – Toshkent : «O'qituvchi», 2016. –64-b.